

**UNIVERSITY
OF TURKU**

This is a self-archived – parallel-published version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details. When using please cite the original.

AUTHOR	Pauliina Räsänen
TITLE	Pohjolan welhotar, taikataiteilija Pauline Schmidt
YEAR	2024
VERSION	Publisher's PDF
CITATION	Pauliina Räsänen 2024, Pohjolan welhotar, taikataiteilija Pauline Schmidt. Teoksessa Sonja Hukantaival, Karolina Kouvola, Tiina Mahlamäki ja Aleksi Moine (toim.), <i>Magiaa ennen ja nyt</i> . Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. S. 267-298.
LICENSE	CC BY-NC-ND

Pohjolan welhotar, taikataiteilija Pauline Schmidt

Pauliina Räsänen

 <https://orcid.org/0009-0004-6682-0383>

Noita-teatteri Palokuntahuoneen teatterisalissa antaa sunnuntaina 18 p:nä klo 1/2 18 j.pp. joulukuuta suuren mystillisen iltaman, suuren taide ja puku-welhokuvauksen kolmessa osastossa pohjan suurin welhotaiteilijatar neiti Pauline Wilhelmine Schmidt. Huom! Loppukoetuksena esitetään wiheriä huone. (*Kansan Lehti* 15.12.1887.)

Näin kuvailevasti tähtitaikurin maineeseen noussut Pauline Wilhelmine Schmidt (1865–1944) mainosti kiertue-esitystään *Kansan Lehdessä* vuonna 1887.¹ Taikataiteilija Pauline Schmidt käytti markkinoinnissaan erilaisia mystiikkaan ja okkultismiin liittyviä termejä, kuten ”noita-teatteri”, ”mystillinen iltama”, ”welhotaiteilijatar” ja ”puku-welhokuvaus”. Pauline Schmidtin esityksen loppuhuipennuksena nähtiin ”wiheriä huone” eli spiritistinen kabinetti-illuusio, joka kuului lähes jokaisen ajan hermoilla esiintyvän naistaikurin repertuaariin.

1 *Kansan lehti*, 15.12.1887,1; *Hufvudstadsbladet*, 15.6.1944, 2.

Tässä luvussa tarkastelen sukupuolihistoriallisesta näkökulmasta tanskalaissyntyisen Pauline Schmidin taikataiteilijuutta hänen Suomen-kiertueellaan 1880–1890-luvuilla. 1800-luvun loppupuolella elettiin esittävän taiteen kultakautta, jolloin lukuisia taikureita kierteli Eurooppaa. Monet naistaikurit ennakoivat sosiaalista muutosta modernin kynnyksellä nousten ammattitaidoillaan ja rohkeudellaan tähtitaikurin asemaan. Ylipäänsä naistaikureita ja taikurin assistentteja esiintyi näyttämöllä useita. Myös teatterilavalla, varieteessa ja sirkuksessa esiintyi useita naisia. Sanomalehtilähteisiin ja esitysten julistelähteisiin pohjautuvan taustatutkimukseni mukaan Suomen alueella tuohon aikaan kiertäneistä taikaseurueista yli 40 %:ssa oli naisesiintyjä. Naiset esiintyivät joko yksin omilla sooloesityksillään tai kuuluivat erilaisiin kokoonpanoihin ja ryhmiin. Esiintymismatkan varrella taiteilijat saattoivat liittyä myös muihin kiertäviin seurueisiin, jotka toivat suojelusta ja holhousta naisesiintyjille aikana, jolloin arkea leimasivat huoli toimeentulosta, terveydestä ja jokapäiväisestä selviytymisestä.

Sukupuolta tuotettiin tietoisesti näyttämötaiteessa, mutta toisaalta erityisesti naisesiintyjien toimintaan näyttämöllä liitettiin ja liitetään edelleen ennakkoluuloja ja stereotyyppioita. Vaikka naisesiintyjät olivat provosoivampia kuin miesesiintyjät, he olivat myös suosittumia (Roberts 2010, 108). Joan Wallach Scottin mukaan sukupuolten väliset erot ovat kulttuurisia ja sosiaalisia tuotteita. Sukupuolta tuleekin tarkastella historiallisena ilmiönä kulttuurisen ja sosiaalisen diskurssin tuotteena. (Scott 2011, 7.)

Huolimatta naistaikureiden näkyvästä työstä näyttämöillä he ovat jääneet vaille sosiaalista ja kulttuurista arvostusta, eikä naistaikureita välttämättä löydy taika-alan historiikeista, sillä ne edustavat perinteistä nationalistista mieskehysteistä historiankirjoitusta. Naistaikureita luetteloidaan edelleen miestaikurien yhteydessä esimerkiksi tyttärenä, partnerina tai vähempiarvoisena avustajana. Marjo Kaartisen mukaan aikakaudelle tyypillistä oli häivyttää naisten näkymistä, mihin naiset itsekin syyllistyivät, vaikka olisivat olleet koulutettuja, ammatissa toimivia tai maineikkaista perheistä. (Kaartinen 2020, 32.) Naisten tekemän työn häivyttäminen on ilmiö, joka jatkuu edelleen esittävän taiteen kentällä. Asettamalla naistaikurien elämän ja urat parrasvalojen loisteeseen

avaamme uuden näkökulman esittävän taiteen entistä kiehtovampaan ja rikkaampaan historiaan.

Pauline Schmidin kiertue Suomen alueella kesti kahdeksan kuukautta, minkä aikana hän esitti ainakin 31 taikuriesitystä 18 eri paikkakunnalla. Todennäköisesti esityksiä oli enemmänkin, sillä tilausesityksiä ja esiintymisiä yksityistilaisuuksissa ei välttämättä mainostettu paikallis-lehdissä. Schmidt viihtyi erityisesti Tampereella, jossa esityksiä pidettiin jopa kuutena iltana (Räsänen 2018, 19–20). Pauline Schmidin Suomenkiertueelta löytyy yhteensä noin 85 sanomalehtiartikkelia ja lehtimainosta vuosilta 1887–1888, ja ne on julkaistu Kansalliskirjaston digitoidussa verkkoaineistossa. Lisäksi Pauline Schmidistä on muutama myöhempi lehtimainos vuosilta 1891 ja 1892. Loihdutaiteilijan ja ammattitaikurin ura oli kuitenkin jo hiipunut vuoteen 1892 mennessä. Kotimaisten lähteiden lisäksi olen tarkastellut sanomalehtiartikkeleita Schmidin taikuriuran eri vaiheista myös Norjan Kansalliskirjaston ja Ruotsin Kuninkaallisen kirjaston sanomalehtiarkistoista. Sanomalehtilähteet ovat pääosin ohjelmamainoksia, lyhyitä uutisia ja arvioita esityksistä. Turun Museokeskuksessa on lisäksi muutama Pauline Schmidin juliste. Lisäksi analysoin Pauline Schmidin ainoaa tunnettua artistiportrettia eli *carte de visite* -korttia.

Pauline Schmidin esiintyjänura löydettiin yllätyksellisesti sukututkija Ulla Sirénin toimesta. Heikki Nevala (2011), Martti Sirén (2009), Christer Nielsen (2007) ja Sven Hirn (1977) ovat kirjoittaneet henkilökatsauksia Schmidin taikuriurasta eri taika-alan julkaisuissa. Pauline Schmidt on inspiroinut myös Elisabeth Sandelinin kaunokirjallista romaania *Pauline Schmidt – taikataiteilijatar* (2022). Pro gradu -tutkielmassani (Räsänen 2018) käsitelin Pauline Schmidin esiintyvää tähteyttä 1870–1890-luvuilla, mutta tässä tutkimuksessa syvennyn Schmidin taikataiteilijuuden tutkimiseen erityisesti sukupuolihistoriallisesta näkökulmasta.

Taikuus ja spiritismi kietoutuvat toisiinsa moninaisin tavoin, joita olen myös tässä tutkimuksessa työstänyt. Marjo Kaartinen on tutkinut spiritismin populaari-ilmiötä Suomessa erityisesti meedio Elisabeth d’Espérancen (1848–1919) ja taikuri Faustinus Capriellon (1868–1946) kautta. (Kaartinen 2020, 70–71 ja 193.) Pauline Schmidin ja wieniläisen

hovitaikurin Sidonie Romanin (1860–1950*) mystillisestä repertuaarista inspiroituen rakensin vuosisadan vaihteen tyyllisen taika-esityksen *Spiritism Amusante*, joka sai ensi-iltansa Maarit Leskelä-Kärjen johtaman ”Uuden Etsijät – esoteerisuus ja uskonnollisuuden murros suomalaisen sivistyneistön parissa 1880-luvulta 1930-luvulle” -tutkimushankkeen kansainvälisessä konferenssissa Turussa kesällä 2019. Esityksen toteuttamisen myötä onnistuin tutustumaan syvällisemmin vuosisadan vaihteen naistaikurien repertuaariin ja heidän teknis-taiteelliseen osaamiseensa, minkä pohjalta pystyin analysoimaan tarkemmin aikakauden yleisön kiinnostuksenkohteita ja toisaalta ymmärtämään näyttämötaiteen historiallista ajattomuutta. Spiritistiset illuusiot kiehtovat ja viihdyttävät myös nykypäivän yleisöä, vaikka niiden suurin menestys ajoittuu vuosisadan vaihteeseen.²

Suomi kiertuenäyttämönä

Ennen itsenäisyyttä Suomen suuriruhtinaskunnan alueella kierteli useita sirkus- ja taikuriseurueita esiintymismatkoilla Pohjois-Euroopan suurkaupunkeihin, kuten Kööpenhaminaan, Tukholmaan ja Moskovaan sekä Pietariin ja sen lähialueille (Hirn 2002, 9–11). Karismaattinen, ”kaunis” ja ”näppäräksikin” luonnehdittu loihtutaiteilija Pauline Wilhelmine Schmidt oli niin ikään liikkeellä.³ Liikkeellä olivat eläinnäyttelyt, ihmisiinäyttelyt, vahakabinetit ja friikkisirkukset, joissa parrakkaat naiset, ylilihavat ja kauttaaltaan tatuoidut kuriositeetit asettautuivat maksua vastaan aikalaisyleisön silmien eteen. Kiertelevät esiintyjät sekä ihmis- ja eläinnäyttelyt kiihottivat aikalaisia eksoottisina toisina tai vähempiarvoisina subjekteina, joihin he saattoivat kohdistaa imperialistisävytteisen katseensa.⁴ Esiintyvät taiteilijat toimivat ikään kuin eksoottisten maailmojen kurkistusikkunoina, joista ammennettiin maailman muotivirtauksia orastavan globalisaation kynnyksellä (ks. Korhonen

2 Ks. <https://uudenetsijat.com/2019/05/28/spiritism-amusante-kurkistus-taikuuden-ihmeisiin/>.

3 ”Ung och vacker”, *Uleåborgs Tidning* 7.11.1887, 2; *Wiipurin Uutiset* 24.4.1888, 3; *Satakunta* 25.1.1888, 2; *Tampereen Sanomat* 7.3.1892, 2.

4 Toiseuden käsitteestä ks. Staszak 2008, 1–7.

2002, 28–31; 2004, 13–18; Assael 2005, 154–155.) Lähinäkyvyyttä varmistettiin teatterikiikareilla, jotka lumouksen vallanneet katsojat saattoivat unohtaa taikateatterin hämääriin aitiioihin.⁵

Taika- ja varieteenäytöksissä yhdistyivät markkinointi, kuluttaminen, tuoton tavoittelu ja julkisuuskulttuuri vuorovaikutussuhteessa paikalliseen yleisöön. Valtaväestöä kiinnosti kevyempi viihde, kuten sirkustaide, varietee, taikuus ja operetti. Ennen elokuvia sirkus oli todennäköisesti vaikuttavin populaarikulttuurin muoto; se muovasi julkista asennetta (Poignant 2004, 95). Tulkitsen, että taikanäytöksillä oli myös erityinen roolinsa. Tyypillinen taikaesitys nähtiin teatterin tai varieteen näyttämöillä joko omana ohjelmakokonaisuutenaan tai osana laajempaa esitystä. Moni taikuri suuntasi kiertueitaan maaseudulle ja pieniin kaupunkeihin vähäisen paikallisen kilpailun kannattamina, mutta osa suurimmista taikatähdistä, kuten hovitaiteilijatar Sidonie Roman oli päässyt esiintymään Tanskan, Ruotsin, Saksan ja Itävallan kuninkaallisille ja lisäksi tsaari Aleksanteri III:n Hatsinan palatsiin.⁶ Naistaikuri ja hiekkamaalari Theresia Rombello (1840–1908) sai kiinnityksen Amerikan-kiertueelle kokonaiseksi vuodeksi.⁷ Markkinat olivat tapahtumia, joista pääsi nauttimaan myös kauempaa saapuva maalaisväestö, joka eli suurimman osan vuotta kaupunkikulttuurin tuomien huvitusten ulottumattomissa. Aktiivinen kiertäminen toi esiintyjille toimeentulon. Yleensä kiertue-esityksiä pidettiin yksi tai kaksi näytöstä per paikkakunta. Taikurit näyttelivät uusimpia keksintöjä ja huvituksia yleisöille kaikista sosiaaliluokista, mutta esiintymispaikat vaihtelivat kuninkaan saleista ulkoilmalavoihin (ks. lisää Hirn 1982, 16; Nevala 2011, 44; Hirn 2002, 9–10; Lehtonen 1994, 47–50; Räsänen 2018, 19).

Tyypillinen esiintyjän uralle johtava polku oli syntyä artistiperheeseen, jonka kautta tarvittavat tiedot, taidot ja verkostot hankittiin. Pienille

5 Sidonie Romanin esitykseen oli unohtunut teatterikiikari. *Wiborgsbladet* 26.11.1891, 4.

6 *Turun lehti* 30.12.1884, 4; *Aamulehti* 21.10.1884, 4; *Norddeutsche allgemeine Zeitung, Abend-Ausgabe* 12.8.1879, 1; *Badische Volks-Zeitung (Mannheimer Volksblatt); Mannheimer Stadt-Anzeiger u. Handels-Zeitung; Organ für jedermann* 23.3.1886, 3.

7 Therese Margarethe Welcker, taiteilijanimeltään Theresia Rombello, oli taikuri, sirkustaiteilija ja tirehtööri. Erottuaan aviomiehestään taikuri Max Alexander Rhodinista Theresia Rombello jatkoi esiintyjän ammatin harjoittamista. Hän pääsi kiertueelle mm. Amerikkaan ja lopulta perusti oman sirkuksen, Cirkus Rombellon. Jungmarker 1979, 37–38; *The Record-Union* 19.1.1898, 4; *Gefle Dagblad* 21.9.1900, 2; <https://www.geni.com/people/Therese-Welcher/600000011704713330>.

seurueille jokaisen työpanos oli tärkeä sukupuolesta riippumatta, ja monet artistit esittivät useita rooleja ja ohjelmanumeroita. Esiintyvien seurueiden naiset eivät olleet syntyneet säätyläissukuihin, vaan he olivat opportunisteja tavoitellen toimeentuloa tai nousua uralla ja elämässä. Sirkus- ja varietee-yhteisöille oli tyypillistä myös adoptoida lapsia. Pauline Schmidt sai todennäköisesti taikakoulutusta taikuri Max Alexander

Ilmoitukfia.

Pohjolan taitavin filmän- kääntäjä

Neiti Pauline Wilhelmine Schmidt
antaa teisen ja viimeisen näytelmänsä
huomenna klo 7 j. pp., Seurahuoneella.

Nordens största konstnärin- na i magi

Fröken Pauline Wilhelmine Schmidt
gifver sin andra oeh sista före-
ställning i morgon kl. 7 e. m. å So-
cietetshuset.

Kuva 1. Pauline Schmidtia mainostettiin Pohjolan taitavimpana silmäkääntäjänä. Lähde: Kansalliskirjasto, sanomalehtiarkisto.

Rhodinilta (1828–1928) ja naistaikuri Theresia Rombelloilta.⁸ Rombello esitti uutta Delfin oraakkeli -ohjelmanumeroaan vuonna 1879, jolloin Pauline Schmidt mahdollisesti näki hänen esiintyvän kotiseudullaan Levangerissa. Naistaikurin näkeminen näyttämöllä oli varmasti inspiroivaa nuorelle taiteilijanalulle. Schmidt debytoi vuotta myöhemmin Sandefjordsin kaupungissa syyskuussa 1880.⁹ Schmidtin perheeseen kuului esittävä elämäntyö: hänen kaksi vuotta vanhempi sisarensa Mette oli nuorallatanssija ja hänen isänsä Laurids Pedersen Schmidt omisti taikalyhdyn eli *konstkabinettin*. Taikalyhtylaite eli *Laterna Magica* oli eräänlainen diaprojektorin esiaste. Taikalyhdyssä näytettiin kuvia, joiden kautta katsojat pääsivät nojatuolimatkoille. (Salmi 2002, 122; Nevala 2011, 44; Räsänen 2018, 20.) Metten tytär Laura vastaavasti aloitti uransa Wilhelm Stückenin sirkussuvun opissa, missä hän oppi muun muassa trapetsia (ks. Sirén 2002, 17; Nevala 2011, 48–51).

Spiritismi ja taikuus näyttämöllä

Vuosisadan vaihteen Suomeen oli rantautunut okkultismi, jonka piiriin lasketaan yleensä spiritismi, demoni- ja noitauskko, alkemia, astrologia, henkien manaaminen, magia ja taikuus. Okkultti tulee latinankielisestä sanasta *occultus*, joka tarkoittaa salaista ja piilotettua (ks. esim. Kokkinen & Mahlamäki 2020, 14; Salmi 2002, 174; ks. myös Hirn 2002, 9–10; Kokkinen 2019, 24; Kaartinen 2020, 14.) Okkultismia populaariviihteen kentällä ilmensivät meedioiden ja taikurien näyttelemänä mesmerismi eli hypnoosi, spiritismi, magnetismi, henkisyyttä käsittelevät luennot ja lisäksi tieteelliset kokeet, apparaatit ja kojeet. Mies- ja naistaikureita kutsuttiin myös ”ihmenäyttelijöiksi”, ”spiritisteiksi” ja ”antispiritisteiksi”.¹⁰ Taikurit ja meediat käyttivät hyväkseen tekniikan uusimpia mahdolli-

8 Rhodinista ks. <https://www.geni.com/people/Carl-Rhodin/600000011703624107>.

9 Max Alexander Rhodin ja Theresia Rombello esiintyivät Norjassa myös Levangerin lähetyvillä, missä nuori Pauline Schmidt asui. Sirén 2002, 21; *Dagsposten (Trondheim)* 14.9.1879, 3; *Trondhjems borgerlige Realskoles alene-privilegerede Adressecontoirs-Efterretninger* 3.9.1879, 2. Schmidtin ensimmäinen julkinen esiintyminen oli mahdollisesti 27.9.1880 Sandefjordsin kaupungissa Norjassa. *Sandefjords Tidende* 25.9.1880, 3.

10 *Uusi Suometar* 7.11.1884, 3; *Sanomia Turusta* 30.10.1884, 1.

suuksia ja mielikuvitusta loihtiakseen ihmeitä maksaville katsojille, jotka halusivat uskoa ja ihmetellä. Teknologisen kehityksen tuomat uudet mahdollisuudet näyttäytyivät ihmeinä aikalaisyleisön niitä todistaessa.

Euroopan maiden siirtomaista tuotiin tänne impressaarioverkostoiden välityksellä itämaista taikuutta, intialaisia fakiireja ja kiinalaisia mystikoita esiintymään lähiteattereihin vihteennälkäisille katsojille, jotka etsivät vaihtoehtoista maailmakuvaa kristilliskonservatiivisen näkemyksen sijaan. Loppujen lopuksi ei ollut merkittävää, oliko esiintyjä aidosti itämaalainen, kunhan esiintymistaito oli vakuuttava ja roolisuoritus uskottava. Myös Pauline Schmidt hyödynsi mystisiä ja itämaisia teemoja esityksessään.

Spiritualismi, esoteerisuus ja okkultismi loivat populaarivihteelle mahdollisuuksia leikitellä tieteen, taiteen ja uskonnon välimaastossa ja rajapinnoilla. Modernin taikuuden isän eli Jean Eugène Robert Houdinin (1805–1871) innoittamana taikurin rooli oli vaihtunut velhomaisesta tietäjämäiseen taikuriin, joka sonnustautui klassiseen tummaan pukuun eikä enää viittaa ja suippokärkiseen hattuun. (Ks. Caveney 2018, 130–138.) Muutoksesta huolimatta vielä 1870-luvun lopulla nähtiin velhoiksi pukeutuneita taikureita Suomen alueella.¹¹ Rajanvetoa tehtiin spiritistisen meedion ja modernin taikurin välille, mutta toisaalta spiritismi ja antispiritismi eli ”taikuus spiritismiä vastaan” toi mielenkiintoista ja jännittävää sisältöä taikaesityksiin lisäten taikaohjelmien vetovoimaisuutta (Räsänen, 2018, 61–62; Nevala 2011, 47; Kaartinen 2020, 129). Lähes kaikki ajan hermolla pysyttelevät ja Suomea kiertävät naistaijurit, kuten Pauline Schmidt, Louise Grant, Eldora Anghilotti, Amanda Pettersen, Sidonie Roman, Nina Bosco ja Professoritar Lionella Bertona, mainostivat ohjelmistoaan taikuudella, spiritismillä ja antispiritismillä.¹² Niin suosittu tämä teema oli, että vielä vuosikymmeniä myöhemmin taikurit Doktor Faust, Dr Fernando, ja Carl Gerhard Lindgren kiertelevät Suomea ohjelmillaan ”taikuus ja spiritismi”.¹³ Pauline Schmidin

11 Ks. Charles ja Maria Arbren ohjelmamainos *Tampereen sanomat* 20.9.1879, 4.

12 *Nya Pressen* 4.6.1885, 2; (professorska), *Östra Finland* 3.6.1891, 2; *Tammerfors Aftonbladet*, 1.11.1887, 3; *Uusi Suometar* 7.11.1884, 3; *Sanomia Turusta* 30.10.1884, 1; *Uusi Suometar* 8.11.1884, 1; *Hämäläinen* 14.3.1883, 4.

13 Suomennettu ruotsin kielestä ”trolleri och spiritism”. *Hufvudstadsbladet* 11.9.1907, 4; *Hufvudstadsbladet* 31.10.1907, 3; *Wiborgs Nyheter* 17.11.1908, 1; *Borgåbladet* 16.10.1924, 4; *Oulun Wiikko-Sanomien* 30.3.1878, 4.

repertuaari koostui useista spiritistisistä ja itämaisista taikatempuista ja näyttämöilluusioista, jotka heijastelivat aikakauden uusimpia virtauksia ja yleisön makumieltymyksiä.

Spiritistiset istunnot eli seanssit olivat pääosin puhtaita teatteriesityksiä, joissa käytettiin teatraalisia erikoistehosteita, paatosta ja ajoitusta. Istunnoissa harjoitettiin erilaisia näyttämöilluusioita, kuten henkikukkien kasvattamista tai henkimaailman olentojen esiinloihittamista, missä transsitilaan vaipunut meedio kutsui hengen materialisoitumaan hämärässä huoneessa. Materialisoitumiset ja henkien koputukset olivat todistusta henkimaailman olemassaolosta. Yleensä istuntoon houkuteltiin kuolleen sukulaisen henki, jonka läsnäoloa ja viestejä tuonpuoleisesta osallistujat kaipasivat. Kuuluisat meediat, kuten amerikkalaiset Anna Eva Fay (1851–1927) ja Foxin sisarukset Leah (1813–1890), Margaretta (1833–1893) ja Catherine (1837–1892), kehittivät myös tunnettuja henkiolentoja tai henkihahmoja, jotka materialisoituivat toistuvasti heidän istunnoissaan (ks. Owen 1989, 55, 69; Kaartinen 2020, 18; Räsänen 2016, 58; Lehman 2009, 87). Näyttämön lisäksi yksityiskoti sopi mainiosti spiritistisen iltaman näyttämöksi. Spiritismistä innostui myös kirjailija Minna Canth (1844–1897), joka kirjoitti yksinäytöksisen ilveilyn *Spiritistinen istunto*.¹⁴

Osa Suomessa vierailleista miestaikureista, esimerkiksi Faustinus Capriello, harjoitti spiritististen meedioiden paljastamisia huijareiksi (ks. Kaartinen 2020, 25).¹⁵ Meedio Elisabeth d'Espérance saapui esiintymään Suomeen vuonna 1897 aiheuttaen kiivasta keskustelua lehdistössä kiusallisten paljastusten vuoksi. Esiintymispaikkakunnan ja maan vaihtaminen tiheään tahtiin antoi esiintyjille mahdollisuuden uuteen alkuun, mikäli ura oli kärsinyt esimerkiksi maineen menettämisestä. Paljastukset olivat sensaatiohakuista mainontaa, jota erityisesti miestaikurit kohdistivat naispuolisiin meedioihin. Paljastukset aiheuttivat naisesiintyjille hermoja raastavaa todistelua ja jopa oikeustuomioita.¹⁶ Kaikesta huolimatta monet taikurit halusivat uskoa spiritualismiin eikä

14 Canth 1894; *Savo-Karjala* 14.5.1897, 2.

15 *Uusi Suometar* 2.2.1897, 3. Myös Dr Fernando teki paljastuksia Suomessa. *Kaiku* 22.3.1907, 2.

16 Mm. Alexander Herrmann osaltaan aiheutti meedio Madame Ann O'Dealia Diss De Barin saaman vankilatuomion. Herrmann 2012, 125.

heillä ollut mitään sitä vastaan, mutta he pystyivät tarkastelemaan meedioiden suorituksia ammattilaisen katseella, jolloin suurin osa meedioiden suorituksista näyttäytyi selvästi vilppinä. Modernin taikuuden keinoin harjoitetut temput toivat kierteleville taikureille laillisuutta ja jalansijaa aikana, jolloin huijareita oli runsaasti liikkeellä.

Antispiritismi ei näkemykseni mukaan aina tarkoittanut varsinaisten taikatempujen tai spiritistien salaisuuksien paljastamista yleisölle, vaan siihen kuului tempujen suorittamista modernin taikuuden keinoin vaikkapa sorminäppäryydellä ja luonnollisilla mekanismeilla. Näin spiritismin ja meedioiden uskottavuutta horjutettiin. Moderneilla taikureilla oli siten etulyöntiasema ikään kuin huijata yleisöä laillisesti mutta medioilla vastaavasti suuri riski jäädä vilpistä kiinni ja tulla syytetyksi. Rajanveto meedion ja modernin taikurin välillä oli kuitenkin häilyväinen. Vaikka taikuria kutsuttiin usein silmäkääntäjäksi, Pauline Schmidt ei kuitenkaan markkinoinut itseään spiritistisenä meediona tai markkinoiden silmäkääntäjänä vaan valitsi *taikuri*-termin hienostuneempia synonyymejä, kuten ”taikataiteilija”, ”loitsutaiteilija”, ”loihtijatar”, ”noita”, ”welhotaitelijatar”, ”taikatempujen tekijätär”, ”salonkitaikuri” tai ”Pohjolan suurin loihutaitelijatar”. Vastaavasti Sidonie Romania kutsuttiin ”keisarillis-kuninkaalliseksi hovinäyttelijäksi” mutta myös ”silmäkääntärinnäksi”, ”silmäkääntäjättäreksi” ja ”prestidigitatöriksi”.¹⁷ Naistaikuri Lionella Bertona esiintyi jopa professorina.¹⁸ Naistaikureita kutsuttiin myös nimillä ”sukkeloitsija”, ”ihmenäyttelijä” ja ”tempputaitelijatar”.

Pauline Schmidtiä ei syytetty noituudesta enää 1880-luvulla, mutta hänen onnistuessaan Intialainen säkki -pakoilluussioissaan *Stöfde Posten* arveli, että ”jos Neiti Schmidt olisi esittänyt sitä (Intialaista säkkiä) yli sata vuotta takaperin, olisi hän joutunut noita-akan tawoin roviolla polettavaksi”.¹⁹ Ainakin osa yleisöstä näytti tietävän Miss Schmidtin olleen siis puhtaasti modernia tekniikkaa käyttävä taikuri eikä oikea noita. *Kokkolan Lehdessä* ”silmäkääntäjä” Pauline Schmidtin vierailun yhteydessä toivottiin saapuvaksi jotakuta, ”joka kääntäisi kaikki mätähaavat

17 *Wiipurin sanomat* 14.1.1885, 3; *Turun Lehti* 31.10.1891, 2; *Pohjalainen* 13.11.1891, 2; *Uusi Suometar* 4.11.1891, 4; *Oulun ilmoituslehti* 6.12.1891, 1.

18 *Helsingfors Dagblad* 4.6.1885, 2.

19 Juliste. Turun Museokeskus. Kuvaaja Martti Puhakka. <https://www.finna.fi/Record/tmk.161034743446200>.

terveiksi, vullanpitäjät takapuoliksi, väärän oikeaksi ja kaikki ihmiset tyytyväisiksi”.²⁰ Pauline Schmidtiä kuvailtiin suomenkielisessä lehdistössä ihmeperantajana, vaikka mitään ihmelääkkeitä tai ihmeperannuskonsteja hän ei kaupannut.

Suomenkielisissä ohjelmamainoksissa taikaesityksiä nimettiin ”loih-tuteatteriksi,” ”loih-tuesdayiksi”, ”suureksi taiteelliseksi näytännöksi”, ”lumonäytöksiksi”, ”ihmenäytelmiksi”, ”suureksi loih-telu iltamaksi”, ”noitateatteriksi”, ”haave-iltamaksi”, ”loih-tutaitonäytännöksi”, ”puku-wel-hokuvaukseksi” tai ”loitsunäytännöksi”.²¹ Suomen kielessä ei ollut vielä vakiintunutta terminologiaa taikanäytöksille ja sirkusesityksille, joten mielikuvituksellisia termejä keksittiin ja käytettiin. Lisäksi ruotsinkielisiä uutisia saatettiin kääntää varsin huolimattomasti ja taitamattomasti. Keski-Suomessa nuorallatanssija Mette Schmidtiä mainostettiin ”Miss Metty telefoni-töpsäilijänä”. Niin ikään samassa esityksessä nähtiin Rouva (suomennettu väärin sanasta Herr) Bernardon ”kiekkailijaliikkeitä” eli tasapainoiluohjelmaa.²² Suomen alueella oltiin nautittu sirkus- ja taikailunäytöksistä jo pidemmän aikaa, mutta ontuva terminologia aiheutti väärinkäsityksiä esityksen sisällöstä erityisesti suomenkielisille katsojille.

Virheellisestä markkinoinnista syntyi negatiivista julkisuutta, kuten kävi Oskar Hagbergin Gagliostro-teatteriseurueelle, kun Hagbergi syytettiin spiritismistä.²³ Herra Hagberg joutui todistamaan lehden toimitukselle, että hänen temppunsa perustuivat sorminäppäryyteen ja mekaanisiin taikatemppeihin eivätkä ”oikeisiin henkimaailman

20 *Kokkolan Lehti* 28.11.1887, 2.

21 *Aura* 10.2.1888, 4; *Kaiku* 9.11.1887, 4; *Kansan Lehti* 15.12.1887, 1; *Savo-Karjala* 25.5.1888, 2; *Waasan Lehti* 18.10.1884, 2; *Waasan Lehti* 17.12.1887, 1; *Wiipurin Uutiset* 10.4.1888, 1; *Wiipurin Sanomat* 19.4.1888, 1, 2; *Sanomia Turusta* 30.10.1891, 2; Juliste, Turun Museokeskus, Kuvaaja Martti Puhakka. Martti Sirén on kirjoittanut taikuden termeistä, ks. Sirén 2009, 8–11; ks. myös Räsänen 2018, 21; Nevala 2011, 47.

22 *Keski-Suomi* 19.12.1891, 2; *Wasa Tidning* 31.1.1892, 1.

23 *Kaiku* 27.11.1899, 2. ”Muutamat esitysten nimitykset (’spiritistinen esitys’, ’spiritistikirje’, ’käynti henkimaailmassa’, ’manaus piruntynnyristä’ ym) antoivat meille aihetta siihen luulon, että hra Hagberg on n.k. spiritistestä ja että hänen aikomuksensa oli yleisölle esittää jonkinlaisia todistuksia muka spiritistimin hyväksi. Waan, mikäli nyt olemme kuulleet hra H:lta itseltään, hänen esityksensä eiwät olet siinä merkityksessä spiritistisiä kuin otaksuimme, tarkoitus ei ole ensinkään ’kuolleilta kysyä’ eli henkimaailman kanssa minkäänlaisen yhteyden ruweta, niin kuin spiritistit tekewät. Hänen näytöksensä owat kaikki ilwehtimistä eli pelkkiä n.k taikatemppejuja, joitten toimittaminen riippuu näppärydestä eli hyppysten sukkeluudesta ja joitten tarkoitus on, niin kuin itse kukin sanomattakin ymmärtää, yleisön huwittaminen.” *Kaiku* 24.11.1899, 2.

temppeuihin”. Liiottelevasta markkinoinnista ja ontuvasta terminologiasta johtuen yleisö ei välttämättä tiennyt, oliko esiintyjä spiritistinen meedio, noita, markkinoiden silmänkääntäjä, parantaja, shamaani vai taikuri sen modernissa merkityksessä, eikä yleisö ei aina pystynyt ymmärtämään, millaisia ihmeitä taikurit pystyivät loihtimaan modernin taikuuden ja tekniikan keinoin.

Suomessa nähtiin laaja kirjo erilaisia spiritistisiä ja antispiritistisiä taikatemppeuja ”ihmenäyttelijöiden” esittämänä. Tyypillisiä spiritistisiä taikatemppeuja olivat spiritistinen fakiiri ja voimatemppeu, lentävä pöytä ja lentävät tuolit, myös tanssiva pöytä eli pöytäpokka; lentävä naisspiritisti, henkihuokaus, haamukukkien kasvaminen käskystä maasta, taulukirjoitus, henkikammio, jossa soitti 6–7 instrumenttia yhtä aikaa; selvänäkiyys, ajatustenluku, muistotaiteen loisto, muistitemppu, palava nainen, raskaat esineet ilmassa, itämainen lippujuhla tuhansilla koristeilla, kuuluisa teosofi matami Blavatsky kummituksena, spiritistinen kabinetti sekä antispiritistien sitomatemppeu.²⁴ Hurjempaa ja jopa kauhistuttavaa repertuaaria löytyi ”Ihmekuningatar” ja ”Intialainen Fakiiri” Miss Eldora Anghilottin ohjelmasta Oskar Hagbergin Gagliostroseurueessa. Neiti Anghilottin hurjaan ohjelmaan kuuluivat henkien manaaminen pirun tynnyristä, puolen tunnin vierailu henkimaailmassa, kaulan katkaiseminen elävältä ihmiseltä ja jättiläiskäärmeen ilmestyminen ilmasta. Lopuksi neiti Eldora irrotti oman päänsä ja asetti sen pöydälle.²⁵ Temppeujen värikkäät nimet ja niiden sisällön liioittelu kuuluivat markkinointitaktiikkaan, eikä markkinointia valvottu tarkkaan tai lailla säädelty.

Spiritismi antoi taikatemppeuille yleisöön vetoavia ja mielikuvitusta kirvoittavia nimiä, kauhuromantiikkaa, uskottavuutta ja makaaberia sisältöä. Okkultuuri toi mahdollisuuksia pärjätä populaariviihteen alati kiihtyvässä markkinointikilpailussa. Vuosisadan vaihteen estradit kuuluivat suurille teeskentelijöille ja näyttelijöille, joiden yksityiselämän rajat ja roolisuoritukset näyttämöllä sulautuivat yhteen. Suosiota nauttivat itä-

24 *Borgåbladet* 15.11.1884, 4; *Tampereen Uutiset* 28.12.1900, 2; *Tampereen Uutiset* 9.2.1897, 2; *Östra Nyland* 8.12.1900, 1; *Uusi Suometar* 30.1.1897, 1. Käännetty ruotsin kielestä: ”Tunga föremål svärande i luften, borddansens, minneskonst.”

25 *Suomalainen* 13.12.1899, 1; *Kotka Nyheter* 17.2.1900, 1; *Oulun Ilmoituslehti* 26.11.1899, 1; *Suomalainen* 15.12.1899, 1; *Jyränkö* 9.2.1901, 1; *Suupohjan kaiku* 5.4.1902, 1.

maiset taikurit, hurjat fakiirit, henkiä manaavat meediat, muistitaiturit, unissakävelijät ja itseoppineet professorit, joilla ennen kaikkea oli eläytymiskykyä ja näyttelijänlahjoja.

Pauline Schmidin suuret illuusiot

Mainitsemme wain, että meille entuudesta tunnettu n. k. ”wiheriä huone”, jonka neiti S. wiimeisenä ”näytti”, hämmästytti suuresti, sillä siihenkuuluwat tehtäwät suoritettiin niin äkkipikaa, että suomme jäi ammolleen. Koko ”mestari” on tuo neiti Schmidt tosiaan!²⁶ (*Wiipurin Uutiset* 24.4.1888.)

Wiipurin Uutiset ylisti Pauline Schmidin versiota ”viheriästä huoneesta” eli spiritistinen kabinetti -illuusiosta.²⁷ Taikataiteilija esitti illusion temput niin nopeasti, että neiti Schmidtiä luonnehdittiin jopa mestariksi. ”Mysterinen iltama” tai ”*Grande Soirée Mystérieuse*” -esityksestä, johon spiritistinen kabinetti -illuusio kuului, tulikin Pauline Schmidin bravuuriohjelma eli loppuhuipennus, jossa hän hyödynsi vuosisadan vaihteelle tyypillisiä mystillisiä ja okkulttisia teemoja. Osa Schmidin tempuista oli yleisölle jo entuudestaan tuttuja, mikä kertoo siitä, että maassamme oli vierailnut useita mies- ja naispuolisia taikuriesiintyjä säännöllisesti. Vihreä huone -illuusiota oli nähty myös antispiritistisenä bravuurinumerona hovitaikuri Sidonie Romanin ja Professori Robertsin esityksessä Kupittaa kansanjuhliissa vuonna 1885. Ohjelma sisälsi tyypillistä antispiritismia, jossa spiritistinen kabinetti -tempun salaisuus paljastettiin.²⁸

Spiritistinen kabinetti -illuusio nähtiin ensimmäisen kerran Davenportin veljesten esittämänä Lontoossa jo vuonna 1864. Puurakenteisessa kabinetissa hyödynnettiin yleisön halua uskoa henkimaailman manifestointiin erilaisten soittimien ja koputusten välityksellä. Kaikki ihmeet tapahtuivat itse taikurin tai antispiritistin ollessa köysillä paaluun

²⁶ *Wiipurin uutiset* 24.4.1888, 3.

²⁷ *Wiipurin uutiset* 24.4.1888, 3.

²⁸ *Åbo Underrättelser* 28.6.1885, 1.

sidottuna sekä sinetöitynä. Illuusio rakentui kolmesta osasta, jonka ensimmäisessä osassa soittimet leijuivat ilmassa ja pinoutuivat vapaaehtoisen yleisöavustajan päälle. Ohjelman toisessa osassa taikuri operoi samantyyppisiä henkimaailman ilmentymiä, mutta tällä kertaa kabinetin ulkopuolella. Ohjelman kolmannessa osassa taikuri riisui yleisöavustajan takin tämän päältä, vaikka oli edelleen sidottuna ja sinetöitynä paaluun kabinetin sisällä.²⁹ (Ks. Nevala 2011, 49–50; Lamb 1976, 53–54.) Venäjän-kiertueellaan Sidonie Roman esitti varsin rohkeasti kyseisen illuusion avustajanaan itse keisari Aleksanteri III, jolta hän onnistui riisumaan takin.³⁰

Pauline Schmidtin vihreä kabinetti -illuusio oli Suomessa suuri menestys. Illuusio mainittiin lähes kaikissa Schmidtin julisteissa lihavoiduin kirjaimin. Yleisö tunsu entuudestaan suositun illuusion, joten muuta repertuaaria ei katsottu tarpeelliseksi edes mainita lyhyissä ohjelmamainoksissa. Naisesiintyjän tulkitsemana vihreä kabinetti -illuusio tihkui eroottisia sävyjä.

Suomen näyttämöillä todistettiin myös orientin representaatioita, jotka hahmottuivat näyttämöillä taikureiden tuottamissa teatraalisissa kuvissa toisesta.³¹ Orientaalisten teemojen avulla korostettiin myös esitysten ainutlaatuisuutta, omalaatuisuutta ja eksoottisuutta. Suuressa gaalanäytöksessään Schmidt esitti tempun ”Intialainen munapussi tai kot, kot, kot” (”Indiska påsen eller kluk kluk kluk”). Kyseisessä tempussa taikuri taikoi tyhjästä pussista loputtomasti kananmunia ja myös kadotti niitä. ”Kiinalainen matkalaukku” (”Kinesiska resekorfferten”) pääsi niinkin repertuaariin. Siinä Schmidt löysi tyhjästä kiinalaisista matkalaukuista kaikenlaista tavaraa. Mette ja Pauline Schmidtin yhteisesitys piti sisällään muodikkaasti ”uusia intialaisia ja japanilaisia trollikonsteja” ja ”kävelyä intialaisella langalla” eli Mettyn nuorallatanssia.³²

29 *Oulun Ilmoituslehti* 9.11.1887, 2; *Wiipurin uutiset* 20.4.1888, 3.

30 *Päivälehti* 1.11.1891, 2; *Turun lehti* 30.12.1884, 4.

31 Edward Saidin mukaan orientti on olennainen osa eurooppalaista materiaalista sivilisaatiota ja kulttuuria. Orienttia luonnehdittiin ”loppumattoman omalaatuisuuden lähteeksi” (*reservoir of infinite peculiarity*). Said 2011, 102–104. Ks. myös Järvinen 2022; Räsänen 2018, 57; Said 2011, 13–14.

32 Myös japonismi eli japanilaisten teemojen käyttö tuli osaksi eurooppalaisten suunnittelemaa taikaesityksiä.

Pauline Schmidin pakoilluusiota ”Intialainen säkki” mainostettiin suurilla kirjaimilla Schmidin toisintoillan ohjelmamainoksessa Turussa vuonna 1888. Pakoilluusiosta yleisön eteen annettiin tutkittavaksi suuri säkki, jonka sisään neiti Schmidt pujahti. Säkki sidottiin ja sinetöitiin yleisön toimesta sinettilakalla. Silmännräpäyksessä neiti Schmidt kuitenkin vapautui säkistä, mutta sinetti ja solmut jäivät ehjiksi. Turun esityksessä yleisölle luvattiin jopa 100 kruunua, mikäli yleisön joukosta poimittu vapaaehtoinen avustaja vapautuu säkistä ilman, että sinetti rikkoutuu ja siteet katkeavat. *Linköping Tidning* raportoi, että kukaan ei halunnut koettaa intialaista säkkiä, ”vaikka luvattiinkin siitä 50 kruunua”.³³ Kaikenlainen vedonlyönti ja esitysten yhteydessä järjestetyt arpajaiset toivat lisätuloja kierteleville esiintyjille.³⁴

Neiti Schmidin taikailunäytöksien vastaanotto oli yleensä lämmin ja arvostelut varsin suotuisia. Erityisesti Schmidin suorittamat pako- ja spiritistinen kabinetti -illuusiot nousevat esiin sävyltään suopeissa lehtiartioissa. Lisäksi korttitemput ja kolikkojen noukkiminen ilmasta eli ”Miser’s Dream” -taikatemppu jäivät katsojien mieleen. Schmidtiä kiiteltiin myös karismaattisesta esiintymisestä, sorminäppäryydestä ja sulavasta vuorovaikutuksesta yleisön kanssa.³⁵ Aina suomalainen lehdistö ei edes itse kirjoittanut arvioitaan, vaan niitä tyydyttiin kopioimaan muista sanomalehdistä. Pauline Schmidt toimitti itsestään jo valmiiksi käännettyjä arvioita markkinointiin.

33 *Aura* 11.2.1888, 1; julisteet <https://www.finna.fi/Record/tmk.161034744765300>, <https://www.finna.fi/Record/tmk.161034744275600> ja <https://www.finna.fi/Record/tmk.161034743446200>, Turun Museo-keskus, kuvaaja Martti Puhakka 2009.

34 ”Teatrum Mundi” -esityksen yhteydessä (Mette Schmidin esitys) järjestettiin suuri lahjojen jako. *Uusi Suometar* 30.1.1897, 1.

35 Mm. *Aura* 11.2.1888, 1; *Wiipurin Sanomat* 24.4.1888, 3; juliste <https://www.finna.fi/Record/tmk.161034743446200>, Turun museokeskus, kuvaaja Martti Puhakka 2009.

Eksentriset naisesiintyjät

Hämäläisessä mainitaan seuraavasti:

Näyttämöllä liikkuu neiti S. hiljaisesti, mutta osoittaa kaikissa tempuissaan erinomaista hermojen voimaa. Muun ohessa osuu hän tähdättyyn paikkaan joka kerta kuin hän ampuu. Sitä ei joka mies tee.³⁶

Hämäläisessä huomattiin Pauline Schmidin esiintyjäpersoonan huomattavat henkiset vahvuudet ja tarkkuutta vaativat taidot, kuten hermojen hallinta ja tarkka-ammunta. Hänet luokiteltiin jopa taitavammaksi kuin miehet. Pauline Schmidt ampui numerossaan pistoolilla ja poltti sikaria aikana, jolloin tyypillinen nainen ei uskaltanut edes laittaa sikaria suuhunsa (ks. tarkemmin Roberts 2010, 106; myös Räsänen 2018, 67). Pauline Schmidt valitsi esiintymisasukseen tavanomaisesta poikkeavat modernit housut.³⁷ Kaiken lisäksi neiti Schmidt vaihteli sutjakkaasti vitsejä yleisön kanssa.³⁸ Kiertue-elämä vaati jatkuvaa sopeutumista uusien tilanteisiin ja ympäristöihin. Esiintyminen oli varmasti ajoittain myös hermoja raastavaa, mutta Pauline Schmidt, rauhallisella tyylillään ja hermojen hallinnallaan, navigoi taikuriuran haasteissa miehen veroisesti ja karismaattisesti.

Pauline Schmidin esiintymisiin liitettiin yleiseen naisideaaliin sopivia adjektiiveja, kuten ”sievyys”, ”näppäryys” ja ”sukkeluus”.³⁹ Lehdistön mukaan hänen ”viehättävyyttään noitana” lisäsi ”soreavartaloisuus” sekä puvun ”avokaulaisuus”.⁴⁰ Usein naisesiintyjiin liittyvät attributit kertovat enemmän lehdistön halusta sopeuttaa naisia ajan naisideaaliin kuin itse tapahtumista näyttämöllä. Naistaikurit avoimella kontaktillaan yleisön kanssa ylittivät taikataiteellaan sosiaalisia rajoja ja liikkuvat sosi-

36 *Hämäläinen* 3.3.1888, 1.

37 Ks. kuvat taikureista esiintymisasuissaan Jungmarker 1979, 38; Nevala 2013, 45.

38 *Aura* 11.2.1888, 1; *Hämäläinen* 3.3.1888, 1.

39 *Wiipurin Uutiset* 24.4.1888, 3; *Satakunta* 25.1.1888, 2; *Tampereen Sanomat* 7.3.1892, 2; *Mikkelin Sanomat* 9.5.1888, 3.

40 *Aura* 10.2.1888, 4.

Kuva 2. Pauline Schmidt poseeraa esiintymisasussaan. Kuvaaja: Niels Rasmusen. Kuva julkaistu Sirkusteltha-blogissa 17.3.2012 (ks. Nieminen 2012).

aalisten luokkien rajapinnoilla natisuttaen yhteiskunnan valtarakenteita ja valtahierarkioita.

Schmidtin perhetuttu tanskalainen valokuvaaja Niels Rasmussen (1852–1911) on todennäköisesti ottanut toistaiseksi ainoan tunnetun artistipotretin Pauline Schmidistä esiintymisasussaan. Artistin valokuvia eli *carte de visite* -kortteja myytiin tyypillisesti esitysten yhteydessä muistoiksi ja lähetettiin kiertueista vastaaville agenteille vahvistamaan artistisopimuksia. (Assael 2005, 6.) Kuvassa karismaattinen Schmidt on pukeutut ylleen tummat samettihousut ja samettisen jakun valkoisella, kiinnostavalla pitsikauluksella. Schmidin paidassa on useita nappeja, ja hänen hiuksensa on kiinnitetty pään taakse. Schmidin poseeraus poikkeaa ajan sirkustaiteilijoiden eroottisista asennoista, joissa paljastettiin käsivarsia ja näyteltiin sääriä ja kapeaa keskivartaloa korsetin nyörit tiukasti kiristettyinä. Pauline Schmidistä huokuu modernin salonkitaidurin yhtä aikaa viehättävä, leikittelevä ja androgyyninen olemus. Hän halusi näyttäytyä aikakaudelle tyypillisesti modernina ja tyylikkäänä salonkitaikurina, mutta hänen toimintaansa näyttämöllä voidaan tulkita myös naisen omaehtoiseksi haluksi murtaa sosiaalisia käyttäytymismalleja. (Ks. Räsänen 2018, 66–67 ja 83.)

Kiertelevä elämäntyyli

Pauline Schmidin ensimmäiset sooloesiintymiset ajoittuvat jo vuoteen 1880, jolloin hän taikoi Norjassa ”Grande Soirée Mystérieuse” -esityksellään. Schmidt oli soolouran aloittaessaan vasta 15-vuotias teinitaiteilija, mikä oli tavanomaista naispuoliselle taiteilijattarelle.⁴¹ Schmidin kaksi vuotta vanhempi sisar Mette vietti hänkin kiertelevää sirkuselämää esittämällä tasapainoilua nuoralla, jongleeraustemppeja ja puujalkatansse-

41 *Sandefjords Tidende* 25.9.1880, 3; *Sandefjords Tidende* 23.12.1880, 3; *Nedenæs Amtstidende* 4.12.1880, 4; *Jemtlands Tidning* 24.12.1881, 1; *Moss Tilsskuer* 15.1.1881, 4. Pauline Schmidin nuorta ikää mainostettiin paikallislehdissä. Myös Sidonie Roman aloitti sooloesiintymiset jo teini-ikäisenä.

ja. Sisarukset kiersivät yhteisesityksellään ”Teatrum de Mundia” yleensä ulkotiloissa, kuten puutarhoissa ja piha-alueilla.⁴²

Marraskuussa 1887 *Uleåborgs Tidning* raportoi, että ”nuori ja kaunis” taikataiteilija oli saapunut kaupunkiin. Pauline Schmidt matkusti Ouluun Haaparannasta, missä hän oli pitänyt esityksiä yhdessä siskonsa Metten ja klovnin Williamsin kanssa.⁴³ Schmidtin sisarusten esiintymispaikkana oli toiminut Haaparannassa ”Godtemplarihuone” eli raittiusliikkeeseen sitoutuneen veljeskunnan kokoontumistilat. Vastaavien aatteellisten ja hengellisten järjestöjen tiloja, kuten vapaamuurareiden looseja, päättyi taikanäytöksienkin esiintymistiloiksi.⁴⁴ Oulussa Pauline Schmidtin esiintymispaikaksi kelpasi kuitenkin ratsastusmaneesi, jota käytettiin ennen sirkusnäytäntöjen vierailuja muun muassa sotilaiden harjoitustilana.⁴⁵ Suomen-kiertueella Schmidtin sooloesitys ”Grande Soirée Mysterieuse” nähtiinkin sangen erilaisissa tiloissa ja paikoissa, kuten Turun teatterissa, Kokkolan Raatihuoneen salongissa, Haminan kadettikuoron maneesilla, Vaasan palokuntahuoneen salissa, Viipurin kansakoulun juhlasalissa ja Seurahuoneella Tampereella. Salonkitaikurin esiintymistilat eivät aina olleet salonkikelpoisia, joten neiti Schmidt joutui muokkaamaan ohjelmistoaan ja esitystensä sisältöä jopa välttäviin näyttämötiloihin, jotka poikkesivat valaistukseltaan ja varustelultaan totutusta. (Ks. Räsänen 2018, 19–20.)⁴⁶

Schmidtin sisarusten polut erkanivat Haaparannan jälkeen, mikä saattoi johtua Metten tyttären syntymästä vuonna 1887. Mette Schmidt vieraili kuitenkin Suomessa myöhemmin, ainakin vuosina 1891–1893

42 *Wasa Tidning* 31.1.1892, 1; *Vestmanlands Läns Tidning* 20.9.1884, 1; *Kristianstadsbladet* 5.7.1884, 3; *Ulricehamns Tidning* 10.3.1884, 1; *Östgöta Correspondenten* 30.8.1884, 1; *Vestmanlands Läns Tidning* 18.9.1884, 1; *Falköpings Tidning* 11.10.1884, 4. Mette Katherine Schmidtinä, myöhemmin Stückenistä (1863–1909) ks. <https://www.geni.com/people/Mette-Kathrine-St%C3%BCcken/600000002620661217>.

43 ”Ung och vacker”, *Uleåborgs Tidning* 7.11.1887, 2; *Haaparannanlehti* 26.10.1887, 1.

44 Esimerkiksi amerikkalainen meedio Anna Eva Fay esiintyi Norjan-kiertueellaan vapaamuurarien looisissa. Myös taikuri Louise Grant esiintyi Godtemplareiden talossa Ruotsin-kiertueellaan. *Haaparannanlehti* 26.10.1887, 1; *Aftenposten* 9.9.1888, 4; *Norlandsposten* 5.11.1890, 1; *Norlandsposten* 14.11.1890, 1; *Söderhamns Tidning* 26.11.1890.

45 *Oulun Ilmoituslehti* 9.11.1887, 4, ks. https://www.ouka.fi/c/document_library/get_file?uuid=dcfo4b27-93da-4e02-8395-9ef573957d48&groupId=311734.

46 *Uleåborgs Tidning* 10.11.1887, 1.

paikallisiin sirkusseurueisiin lyöttäytyen.⁴⁷ Hän esiintyi muun muassa Kuopiossa yhdessä miehensä Bernhard Stückenin ja loihitjatar Louise Grantin kanssa. Lisäksi Mette taiteili Bonojen kiertävän eläinkokoelman ja sirkusseurueen esityksissä.⁴⁸

Pauline Schmidt ei noussut taikatähteyteen pelkästään esiintymällä. Hän käytti ahkerasti sähkösanomien tuomia uusia mahdollisuuksia ja toimitti esiintymismainoksiaan ja lyhyitä arvioita esityksistään ruotsin- ja suomenkielisiin sanomalehtiin. Vuoteen 1889 mennessä oli kaikki Suomen kaupungit jo yhdistetty lennätinverkkoon, mikä mahdollisti kiertue-esitysten ennakkomarkkinoinnin.⁴⁹ Aina esiintymispaikka ei ollut esiintyjän tiedossa ennen hänen saapumistaan kiertuepaikkakunnalle, mistä kielivät seuraavat sähkösanomat: ”Lähemmin wast’edes” tai ”Taikatempujen tekijätär Neiti Pauline Schmidt tulee” (ks. lisää Sirén 2009, 8).⁵⁰ Lyhyet mainokset olivat osa tapahtuman ennakkomarkkinointia, jota oli helppo täydentää levittämällä julisteita ja julkaisemalla tarkempia lehtimainoksia käytännön järjestelyiden varmistuttua.

Norrbottens Posten kirjoittaa Pauline Schmidin vierailusta seuraavasti:

Neiti Schmidin näytännöt loihitutaidosta wiimme maanantaina ja tiistaina oliwat hywin onnistuneet. Taiteilijatar suoritti loistawalla tawalla mitä luwannut oli. Hän omii hyppysistään salaman sukkelaa näppäryyttä ja hänen näyttelytapansa on miellyttävä. Häntä kannattaa kehumalla kehua niiden waralla joiden katsottawaksi hän nyt matkustaa.⁵¹

47 Metten tytär oli Laura Galligani, ks. <https://www.digitalarkivet.no/en/census/person/pf01065522052370>; *Uusi Savo* 28.11.1891, 2; *Keski-Suomi*, 19.12.1891, 2; *Wasa Tidning*, 31.1.1892, 1; *Jyränkö*, 13.11.1891, 3; *Åbo Tidning*, 29.8.1893, 1.

48 ”Familjen Schmidt” matkusti mm. Loviisaan. *Östra Nyland*, 2.08.1888, 1. Paulinen vanhemmat olivat Laurids Pedersen Schmidt (1833–1914) ja Mathilde Tapper (1834–1910), ks. <https://www.geni.com/people/Mathilde-Fransisca-Tapper/6000000002620585635>. Schmidin vanhemmat näyttävät asettuneen samoihin aikoihin Vaasaan. Vaasassa asusteli tai vieraili myös muita artistielämää viettäviä esiintyjä, mm. kahlekuningas Anton Smirnoff sekä Bonon ja Reimerssien sirkussukuihin kuuluvia artisteja. Ks. Sirén 2009, 23–25.

49 Tommila & Salokangas 1998, 89.

50 *Oulun ilmoituslehti* 2.11.1887, 3; *Savo* 28.4.1888, 1.

51 Turun Museokeskus, kuvaaja Matti Puhakka 2009.

Esiintymistaidon ja ”näppärästi” onnistuneiden temppeujen lisäksi kiertelevän naisesiintyjän sitoutumista aikaa ja resursseja kuluttavaan matkustamiseen osattiin arvostaa. Myös *Tapio*-lehdessä odotettiin innokkaasti silmänkääntäjä Pauline Schmidin vierailua, jonka laivakulun muutos mahdollisti:

Neiti Pauline Schmidt on tullut! Jos laivakulun aukeneminen vaikuttaa perinpohjaisen muutoksen oloissamme, niin kääntää neiti Schmidt meidän rehelliset silmämme ja panee meidät uskomaan semmoista, mikä kokonaan sotii järkeä vastaan.⁵²

Matkaa taitettiin pääosin höyrylaivoilla ja rautateitse. Valtionrautateiden lisääntynyt junaliikenne ja rataverkostot mahdollistivat laajamittaisten kiertueiden järjestämisen ja yhä suurempien ja painavampien rekvisiittojen kuljetuksen. Pauline Schmidt matkusti muun muassa höyrylaiva d’Europella Haminasta Viipuriin.⁵³ Taiteilijan harmiksi arvokas välineistö saattoi jäädä tulliin tai kadota matkan varrella, kuten kävi Sidonie Romanille.⁵⁴ *Oulun ilmoituslehti* (12.2.1892, 4) peräänkuulutti poisnoutamatonta Valtionrautateiden talteenottamaa lähetystä, joka sisälsi 18 ”kollela” 756 kilogrammaa painavia ”teaterikaluja”. Kollien runsas lukumäärä ja paino kertovat, että ihan pienestä esityksestä ei enää ollut kyse, vaan alan viimeisimmistä keksinnöistä ja tavattoman raskaista illuusioista. Pauline Schmidin kiertue-esitys ei kuitenkaan vaatinut yhtä massiivista rekvisiittaa kuin Sidonie Romanin.

Schmidin kolmiosainen taikailunäytös kesti noin kolme tuntia. Turussa loihdimisnäytös aloitettiin puoli kahdeksalta illalla, ja esitys päättyi puoli yksitoista.⁵⁵ Esitysten pitkä kesto vaikutti taikurin repertuaariin, jonka tuli olla valtavan laaja-alainen, jotta yleisön mielenkiinto säilyisi läpi ohjelman. *Aura*-lehti (10.2.1888, 4) kommentoi Schmidin onnistuneen toisessa näytöksessään Turussa ”koko verran huonommin, kuten usein käy kuin ainakin osittain samalle yleisölle näytellään kaksi iltaa

52 *Tapio* 23.5.1888, 2.

53 *Wiborgsbladet* 18.4.1888, 1.

54 Jungmarker 1979, 62; Myös taikuri Oskar Hagbergin suuri matka-arkku katosi höyrylaivan kyydistä. *Wasa Nyheter* 8.9.1900, 3.

55 *Aura* 9.2.1888, 1; *Åbo Tidning* 11.2.1888.

peräkkäin ihka samoja temppuja”. Auran toimittaja päättääkin kirjoituksensa toivoen Schmidtille ”wain wähän rikkaammaan repertoarin eli temppu-waraston”. Ongelmallista oli löytää uutta ja ennennäkemätöntä repertuaaria molemmille illoille. Tyypillisesti taikatemppuja opittiin alan mestareilta, mutta alan ammattikirjallisuuttakin alkoi esiintyä, joten temppuja pystyi jonkin verran oppimaan myös kirjoista ja lehdistä. Taikuriliikkeissä oli ja on edelleen tavanomaista opettaa temppuja asiakkaille (taikapuodeista ja -kirjoista ks. Nevala 2011, 82–86 ja 107–113).

Taikanäytösten väliajoilla saattoi olla musiikkia, tarjoilua ja vapaata seurustelua. Suosittua oli myös palkata välinumeroita, kuten varjokuvia, akrobatiaa, hiekkamaalausta, serpentiinitanssia, laulelmia tai muuta varieteeohjelmistoa rikastamaan esitysten sisältöä.⁵⁶ Pauline Schmidin esityksen säästyksestä Turun Teatterissa 10.2.1888 vastasi Turun Soittanollinen Seura.⁵⁷ Paikallisten orkesterien soittamat kappaleet esitysten yhteydessä lienevät kuuluneen heidän tavanomaiseen ohjelmistoonsa. Esimerkiksi Sidonie Romanin esityksessä soitettiin *Maamme*-laulu ja *Porilaisten marssi*, jotka tunnettiin hyvin. Ajan normaali käytäntö oli, että esiintyjät tilasivat teemaan sopivan musiikin ohjelmaansa säveltäjältä ja toimittivat nuotit paikallisille muusikoille ennen esitystä.⁵⁸

Pohjolan suurin welhotar myi *Aamulehden* mainoksessaan pääsylippuja eri hintaluokissa seuraavasti: ”1. sijasta 1 markka, 2. sijasta 75 penniä, seisomapaikasta 50 penniä, lapset maksavat puolen.”⁵⁹ Lähteiden perusteella taika- ja sirkusnäytöksiä markkinoitiin lapsi- ja aikuiskatsojille, ja erillisiä lastennäytöksiäkin järjestettiin. Varakkaille säätyläisille tarjottiin mahdollisuus ostaa korkeampihintaisia lippuja, omia aitioita ja esimerkiksi oma vaunu huvimatkalle sirkukseen Tampereelta Helsinkiin.⁶⁰ Lippujen sovelletussa hinnoittelussa näkyivät eritaustaisille katsojille suunnatut paikat. Samaa taikailunäytäntöä pääsi

56 Väliohjelma oli monipuolista ja rikasta. Ks. esim. Erik Arppen seurueen julisteen faksimile, Nevala 2011, 94. Ks. myös ”The Great Herrmann and His Wonderful Specialties”: <https://collections.museum-ccord-stewart.ca/en/objects/396084/the-great-herrmann-and-his-wonderful-specialties>.

57 Musikaliska Sällskapet Orkester, ks. <https://www.finna.fi/Record/tmk.161034744275600>. Turun Museokeskus, kuvaaja Martti Puhakka 2009.

58 *Uusi Suometar* 5.11.1891, 3; ks. myös <http://www.sydneymagic.net/music1.html>.

59 *Aamulehti* 17.3.1888, 1.

60 *Tampereen Sanomat* 13.12.1879, 4; *Björneborgs Tidning* 25.5.1894, 1; *Tampereen Sanomat* 23.8.1879, 4; ks. myös Räsänen 2018, 1.

vät nauttimaan niin säätyläisyhteisöihin kuuluvat eliitit kuin työväestö. *Lappeenrannan uutiset* (1.5.1888, 2) huomautti: ”Neiti Schmidt käyttää ainoastaan ruotsinkieltä.” Osa suomenkielisistä katsojista ei ymmärtänyt Neiti Schmidin vitsejä tai esityksen tarkempaa sisältöä lainkaan, mutta ohjelmakokonaisuuden visuaalinen mielenkiinto oletettavasti riitti säilyttämään yleisön huomion. Tulkitsen, että säätyrajojen supistaminen ja kansanluokkien yhdentyminen koettiin suotuisaksi, joten osallistuminen koko perheelle sopiviin ja siveisiin huveihin tulkittiin positiiviseksi luokkien väliseksi kanssakäymiseksi.⁶¹

Sukupuoli taikanäytöksissä

Naistaiteilijuuteen liitettiin 1800-luvun lopulla sukupuolittuneita ja risiiriitaisia asenteita, eikä naistaiteilijan ollut helppoa sopeutua yhteiskunnan naisideaaliin julkisen asemansa vuoksi. Myös kiertelevään elämäntyyliin saatettiin suhtautua varauksellisesti. Ylipäänsä naisesiintyjien oli vaikea ylläpitää kunniallisuutta, koska heidät miellettiin puolimaailman eli *demimonden* edustajiksi. Tulkintani mukaan naisten näyttämötoiminta sirkus- ja taikaesityksissä perustui vahvasti heidän ammattitaitoonsa eikä erotiikkaan. Naisesiintyjän ja ei-esiintyvän naisen välillä oli selkeä etäisyys muutenkin kuin esiintyjän ammattitaidon vuoksi. (Hedenborg & Pfister 2012, 38–41; Nevala 2011, 51–52; Kaartinen 2020, 205; Räsänen 2018, 75.) Vaikka naispuoliset sirkus- ja varieteetaiteilijat saatettiin nähdä yhteiskunnan ulkopuolisina julkista elämää viettävinä naisina, monille naisille esiintyjän ura turvasi toimeentulon modernin kynnyksellä. Erilaiset muutokset elämäntilanteissa, kuten avioliiton päättyminen, vaikuttivat naisen yhteiskunnalliseen asemaan. Naisesiintyjät taika- ja sirkusnäytöksissä olivat aikaansa edellä ennakkoiden tulevaa emansipaatiota.

Naisesiintyjä yhdisti sanan *neiti* käyttäminen, joka korosti esiintyjän naimattomuutta, nuoruutta ja sukupuolta. Sanan käyttäminen saattoi jatkaa myös pitkälle naimisiinmenon jälkeen, mikä aiheutti lehdistössä

61 Mm. Matti Jalavan pakina, *Uusi Suometar* 27.6.1879, 2; *Kansan lehti* 27.10.1887, 4.

pohdintaa, jonka asianomaiset saattoivat kokea jopa kiusalliseksi.⁶² Tulkintani mukaan naimattoman naistaikurin ura oli yhteiskunnallisesti hyväksyttävämpi ja suotuisampi kuin naimissa olevan esiintyjän. Perhelämän ja esiintyjäntyön yhdistäminen oli hankalaa, koska porvariskulttuurin syvärakenteissa eli ajatus sopeutuvasta ja uhrautuvaisesta naisesta. Moni nainen joutui valitsemaan naimattomuuden, lapsettomuuden ja uran välillä (ks. tarkemmin Suutela 2005, 150; Schreck 2021, 121). Näyttämöitä voidaan kuvailla myös avioliitonnäyttämöinä, joissa naimattomia naisia esiteltiin ja esineellistettiin avioliiton objekteina. Hanna Suutelan tutkimusten mukaan onnistunut näyttelijä kruunasi näyttämöuransa hyvällä avioliitolla (Suutela 2005, 112).

Pohjolan periferian kaupungeissa oli varmasti ristiriitaisempaa toteuttaa itseään kuin sopeutua ympäröivään kristilliskonservatiiviseen naisideaaliin. Monet naisesiintyjät lopettivat taiteilijanuransa avioliiton solmittuaan. Myös Pauline Schmidt päätyi porvarilliseen avioliittoon, eikä Pauline Schmidt puhunut tähtitaikurin urastaan edes perheenjäsenilleen.⁶³ Naistaikurien urat näyttävät olleen miestaikurien uria jonkin verran lyhyempiä, mahdollisesti johtuen juuri perheellisistä velvollisuuksista.

Loihtimisuran päätös

Tampere oli kaupunki, joka osoittautui käänteentekeväksi kiertuepaikaksi Pauline Schmidtin elämässä. Rakkauden eliksiiriä ei Pauline Schmidtkään voinut vastustaa, joten hän päätti menestyksekkään Suomenkiertueensa mahdollisesti ennen aikojaan avioituakseen tamperelaistuneen valokuvaajansa Niels Rasmussenin kanssa. *Aamulehdessä* 22.11.1888 Pauline Schmidt ja Niels Rasmussen kuulutettiin avioliittoon. Taikasauvan vilahtaessa Pauline Schmidt katosi näyttämöltä. Hän vaihtoi sukunimensä ja kiertelevän esiintyjän ammatin porvarillistyyliin elämään. Schmidt siirsi kirjansa Luulajasta Tampereelle ja lopulta

62 *Morgenbladet (København)* 22.8.1891, 4; *Sorø Amts-Tidende eller Slagelse Avis* 4.3.1891, 2.

63 Ulla Sirénin mukaan Pauline Schmidtiä ympäröi salaperäisyys eikä hän kertonut menneisyydestään taiteilijana perheenjäsenille tai muille. Sirén 2002, 67.

myi myös Luulajan maaomistuksensa pois.⁶⁴ Jonkin verran varallisuutta oli taikurin ura hänelle suonut. Myöhemmin Schmidtille myönnettiin Suomen kansalaisuus.⁶⁵

Avioitumisensa jälkeen Pauline Schmidt esiintyi julkisesti vain Köyhien Arpajaistoimikunnan iltamissa 31.10.1891 ja Tampereen Työnväenyhdistyksen iltamissa Seurahuoneella 6.3.1892. Näissä esiintymisissä ei nähty enää spiritististä kabinettia tai jännittävää pakoilluusiota, vaan pienimuotoisempaa sorminäppäryyteen perustuvaa taikomista. Arviot säilyivät edelleen suotuisina.⁶⁶ Ura Pohjolan suurimpana welhottarena päättyi avioliittoon ja metamorfoosiin perheen äidiksi. Rasmussenin perhe kasvoi kuusilapsiseksi, joten taikurin kiertelevää elämää ei ehkä voinut harjoittaa äitiyden tuomien velvollisuuksien lomassa.⁶⁷ Kaiken kaikkiaan Pauline Schmidtin ura soolotaikurina kesti jopa 12 vuotta.⁶⁸

Niels Rasmussen menehtyi melko varhain, jo vuonna 1911, mutta Pauline Schmidt ilmoitti *Tampereen Sanomissa* aikovansa jatkaa Rasmussenin valokuvausliikkeen toimintaa.⁶⁹ Welhotar onnistui hoitamaan valokuvausateljeeta varsin näppärällä taituruudella, sillä vuonna 1914 Schmidt perusti jopa toisen ateljeen, joka nimettiin Valokuvaamo Suomeksi – jonkinlaista loihdimista valokuvaaminenkin oli.⁷⁰ Pohjolan suurin welhotar lähti viimeiselle henkimatkalleen 78-vuotiaana. Hän lepää kahden petäjän varjossa Kalevankankaan hautausmaalla Tampereella.

Pohjolan suurimman welhottaren urasta ei ole mainintoja Rasmusse-
nien pelkistetyssä hautakivessä, eikä hänelle ole osoitettu mitään muuta-
kaan muistomerkkiä. Pauline Schmidtiltä ei ole jäänyt taika-alan kirjali-
suaa tai muistelmia arkistoihin, eikä hänen keksimiään originaaleja

64 Luleå domkyrkoförsamlings kyrkoarkiv, Inflyttningslängder, SE/HLA/1010117/B 1/3 b (1879–1894), bildid: A0013344_00032, 55; *Norrbottnenskuriren* 18.6.1889, 1; <http://kukakuvasi.valokuvataiteenmuseo.fi/tietuekortti/valokuvaaja/1669>; <http://kukakuvasi.valokuvataiteenmuseo.fi/tietuekortti/kuvaamo/1937>.

65 Ks. https://siirtolaisrekisteri.siirtolaisuusinstituutti.fi/passport_list/4735848/.

66 *Aamulehti* 31.10.1891, 2; *Tampereen Sanomat* 4.3.1892, 1.

67 Lapset: Rudolf, Charles Niels Lauri (1890–1936), Singhild (s. ja k. 1891), valokuvaaja Sigurd Gustaf Adolf Rasmussen (1892–1939), Eilert Niels (1894–1968), Mette (1894–1979), Aagot (1900–1967), ks. <http://kukakuvasi.valokuvataiteenmuseo.fi/tietuekortti/valokuvaaja/1669>.

68 *Sandefjords Tidende* 25.9.1880, 3; *Tampereen Sanomat* 4.3.1892, 1.

69 *Registertidning för varumärken* nro 4444, 1.1.1911, 10; *Tampereen sanomat* 14.5.1911, 2.

70 Pauline Schmidtin poika Sigurd teki hänkin uraa valokuvaajana ja osti äitinsä valokuvaamot myöhemmin, ks. <http://kukakuvasi.valokuvataiteenmuseo.fi/tietuekortti/kuvaamo/2032>.

Kuva 3. Taikataiteilija Pauline Schmidt viimeisellä henkimatkallaan Kalevankankaan hautausmaalla. Kuva: Pauliina Räsänen 2022.

taikatempuja mainita toistaiseksi missään taika-alan julkaisuissa.⁷¹ Taikatempujen keksijyyden tunnustaminen on yleinen käytäntö taika-alan ammattijärjestöissä, jotka järjestävät alan koulutuksia, myöntävät tunnustuspalkintoja ja tallentavat historiallista muistitietoa alan ammattilaisista.⁷² Naistaikureita kuitenkin piinaa edelleen kollektiivinen unohdus, ja heidän puuttumisensa ammattiyhteisönsä muistista vaikuttaa perspektiiviimme. Etenkään maahanmuuttajanaisilla ei ole ollut mahdollisuutta jäädä elämään historiankirjoihin. Pauline Schmidtin ja muiden naistaikurien sukupuolihistoriallinen tarkastelu tuo näkyviin naispuolisia roolimalleja ja ideaaleja, joiden kautta meidän on mahdollista saada tasa-arvoisempi ja moniäänisempi kuva menneisyydestä. Historiallisten naistoimijoiden kautta voimme rakentaa siltaa kohti tasa-

71 Vasta vuonna 1913 ensimmäinen naisartisti, meedio Annie Eva Fay (1851–1927), hyväksyttiin assosiaatiksi mutta sukupuolensa takia ei vielä varsinaiseksi jäseneksi Lontoon Magic Circleen (Milbourne 1975, 178).

72 Ks. <https://www.suomentaikapiiri.fi/>.

arvoisempaa tulevaisuutta, missä sallitaan sukupuolesta riippumaton ammatillinen virtuositeetti ja menestys myös miesvaltaiseksi miellettyillä aloilla.

Pauline Schmidin modernin taikuuden keinoin loihtimat spiritistiset taikailluusiot ja mystiset temput haastoivat aikalaisyleisön uskoa omiin silmiinsä, mutta toisaalta ne viestivät myös ennennäkemättömistä tieteen tuomista mahdollisuuksista, rationaalisesta ajattelusta, teknisestä kehityksestä ja modernin murroksesta, johon liittyivät naiseuden uutuutta tihkuvat, eksentriset ja ylijärjetyt roolit.

Lähteet ja kirjallisuus

LÄHTEET

Sanomalehdet

Aamulehti 21.10.1884.

Aamulehti 17.3.1888.

Aamulehti 22.11.1888.

Aamulehti 31.10.1891.

Aftenposten 9.9.1888.

Aura 9.2.1888.

Aura 10.2.1888.

Aura 11.2.1888.

Badische Volks-Zeitung (Mannheimer Volksblatt); Mannheimer Stadt-Anzeiger u. Handels-Zeitung; Organ für jedermann 23.3.1886.

Borgåbladet 15.11.1884.

Borgåbladet 16.10.1924.

Björneborgs Tidning 25.5.1894.

Dagsposten (Trondheim) 14.9.1879.

Falköpings Tidning 11.10.1884.

Gefle Dagblad 21.9.1900,

Haaparannanlehti 26.10.1887.

Helsingfors Dagblad 4.6.1885.

Hufvudstadsbladet 11.9.1907.

Hufvudstadsbladet 31.10.1907.

Hufvudstadsbladet 15.6.1944.

Hämäläinen 14.3.1883.

Hämäläinen 3.3.1888.

Jemtlands Tidning 24.12.1881.

Jyränkö 13.11.1891.
Jyränkö 9.2.1901.
Kaiku 9.11.1887.
Kaiku 24.11.1899.
Kaiku 27.11.1899.
Kaiku 22.3.1907.
Kansan lehti 27.10.1887.
Kansan lehti 15.12.1887.
Keski-Suomi 19.12.1891.
Kokkolan Lehti 28.11.1887.
Kotka Nyheter 17.2.1900.
Kristianstadsbladet 5.7.1884.
Lappeenrannan Uutiset 1.5.1888.
Mikkelin Sanomat 9.5.1888.
Morgenbladet (København) 22.8.1891.
Moss Tilsskuer 15.1.1881.
Nedenæs Amtstidende 4.12.1880.
Norddeutsche allgemeine Zeitung, Abend-Ausgabe 12.8.1879.
Norbottenskuriren 18.6.1889.
Norrlandsposten 5.11.1890.
Norrlandsposten 14.11.1890.
Nya Pressen 4.6.1885.
Oulun Ilmoituslehti 2.11.1887
Oulun Ilmoituslehti 9.11.1887.
Oulun Ilmoituslehti 6.12.1891.
Oulun Ilmoituslehti 12.2.1892.
Oulun Ilmoituslehti 26.11.1899.
Oulun Wiikko-Sanomat 30.03.1878.
Pohjalainen 13.11.1891.
Päivälehti 1.11.1891.
The Record-Union 19.1.1898.
Sanomia Turusta 30.10.1884.
Sanomia Turusta 30.10.1891.
Sandefjords Tidende 25.9.1880.
Sandefjords Tidende 23.12.1880.
Satakunta 25.1.1888.
Savo 28.4.1888.
Savo-Karjala 25.5.1888.
Savo-Karjala 14.5.1897.
Sorø Amts-Tidende eller Slagelse Avis 4.3.1891.
Suomalainen 13.12.1899.
Suomalainen 15.12.1899.
Suupohjan kaiku 5.4.1902.
Söderhamns Tidning 26.11.1890.
Tammerfors Aftonbladet 1.11.1887.

Tampereen Sanomat, 20.9.1879.
Tampereen Sanomat 13.12.1879.
Tampereen Sanomat 23.08.1879.
Tampereen Sanomat 4.3.1892.
Tampereen Sanomat 7.3.1892.
Tampereen Sanomat 14.5.1911.
Tampereen Uutiset 28.12.1900.
Tampereen Uutiset 9.2.1897.
Tapio 23.5.1888.
Trondhjems borgerlige Realskoles alene-privilegerede Adressecontours-Efterretninger 3.9.1879.
Turun Lehti 30.12.1884.
Turun Lehti 31.10.1891.
Uleåborgs Tidning 7.11.1887.
Uleåborgs Tidning 10.11.1887.
Ulricehamns Tidning 10.3.1884.
Uusi Savo 28.11.1891.
Uusi Suometar 27.6.1879.
Uusi Suometar 7.11.1884.
Uusi Suometar 8.11.1884.
Uusi Suometar 4.11.1891.
Uusi Suometar 5.11.1891.
Uusi Suometar 30.1.1897.
Uusi Suometar 2.2.1897.
Vestmanlands Läns Tidning 18.9.1884.
Vestmanlands Läns Tidning 20.9.1884.
Waasan Lehti, 18.10.1884.
Waasan Lehti 17.12.1887.
Wasa Nyheter 8.9.1900.
Wasa Tidning 31.1.1892.
Wiborgsbladet 18.4.1888.
Wiborgsbladet 26.11.1891.
Wiborgs Nyheter, 17.11.1908.
Wiipurin Sanomat 14.1.1885.
Wiipurin Sanomat 19.4.1888.
Wiipurin Sanomat 24.4.1888.
Wiipurin Uutiset 10.4.1888.
Wiipurin Uutiset 20.4.1888.
Wiipurin Uutiset 24.4.1888.
Åbo Tidning 11.2.1888.
Åbo Tidning 29.8.1893.
Åbo Underrättelser 28.6.1885.
Östgöta Correspondenten 30.8.1884.
Östra Finland 3.6.1891.
Östra Nyland 2.8.1888.
Östra Nyland 8.12.1900.

Kuvat

Magic Poster. The Great Herrmann and His Wonderful Specialties 1880. McCord Stewart Museum.

<https://collections.musee-mccord-stewart.ca/en/objects/396084/the-great-herrmann-and-his-wonderful-specialties> (haettu 1.4.2023).

Pauline Wilhelmine Schmidt -juliste Turun esiintyminen; taikuri. Turun museokeskus.

<https://www.finna.fi/Record/tmk.161034744765300> (10.2.1888). Kuvaaja Martti Puhakka 2009 (haettu 1.4.2023).

Pauline Wilhelmine Schmidt -juliste Turun esiintyminen; taikuri. Turun museokeskus.

<https://www.finna.fi/Record/tmk.161034744275600> (14.2.1888). Kuvaaja Martti Puhakka 2009 (haettu 1.4.2023).

Pauline Wilhelmine Schmidtin loihunäytännön lehtiarosteluja -juliste. Turun museokeskus.

<https://www.finna.fi/Record/tmk.161034743446200> (1888). Kuvaaja Martti Puhakka 2009 (haettu 1.4.2023).

Verkkoaineistot

Laura Galligani. Digital Archives. <https://www.digitalarkivet.no/en/census/person/pfo1065522052370> (haettu 21.8.2023).

Magic in Sydney: Musical Magic – Magicians’ Sheet Music. <http://www.sydneymagic.net/music1.html> (haettu 1.4.2023).

Mathilde Fransisca Tapper. Geni. <https://www.geni.com/people/Mathilde-Fransisca-Tapper/600000002620585635> (haettu 1.4.2023).

Mette Kathrine Stücken. Geni. <https://www.geni.com/people/Mette-Kathrine-St%C3%BCcken/600000002620661217>. (haettu 1.4.2023).

Uuden etsijät -hanke. <https://uudenetsijat.com/>. (haettu 1.4.2023).

Therese Margarethe Welcher. Geni. <https://www.geni.com/people/Therese-Welcher/6000000011704713330>. (haettu 14.8.2023).

Oulun Ilmoituslehti. https://www.ouka.fi/c/document_library/get_file?uuid=dcfo4b27-93da-4e02-8395-9ef573957d48&groupId=311734. (haettu 1.4.2023).

Siirtolaisrekisteri. https://siirtolaisrekisteri.siirtolaisuusinstituutti.fi/passport_list/4735848/ (haettu 13.8.2023).

Suomen Taikapiiri ry:n kotisivut. <https://www.suomentaikapiiri.fi/>. (haettu 1.4.2023).

Suomen valokuvataiteen museo. Kuka kuvasi: Niels Rasmussen <http://kukakuvasi.valokuvataiteenmuseumo.fi/tietuekortti/valokuvaaja/1669>. (haettu 1.4.2023).

Suomen valokuvataiteen museo. Kuka kuvasi: Valokuvaamo N. Rasmussen <http://kukakuvasi.valokuvataiteenmuseumo.fi/tietuekortti/kuvaamo/1937>. (haettu 1.4.2023).

Suomen valokuvataiteen museo. Kuka kuvasi: Valokuvaamo Suomi <http://kukakuvasi.valokuvataiteenmuseumo.fi/tietuekortti/kuvaamo/2032>. (haettu 1.4.2023).

Blogit

- Räsänen, Pauliina 2019: Spiritism amusante: Kurkistus taikuuden ihmeisiin. *Uuden etsijät* -blogi. <https://uudenetsijat.com/2019/05/28/spiritism-amusante-kurkistus-taikuuden-ihmeisiin/> (haettu 1.4.2023).
- Järvinen, Hanna 2022: Orientalismi baletissa. *Tanssin historia*. Teatterikorkeakoulun julkaisusarja. <https://disco.teak.fi/tanssin-historia/orientalisimi-baletissa/> (haettu 1.4.2023).
- Nieminen, Kari 2012: Velhotaiteilija Pauline Schmidt. *Sirkusteltoa. Kuvia sirkus- ja tivoli maailmasta*. <https://sirkusteltoa.blogspot.com/2012/03/velhotaiteilijatar-pauline-schmidt.html>.

Muut lähteet

- Canth, Minna: *Spiritistinen istunto*. Ilveily yhdessä näytöksessä. Telén, 1894.
- Luleå domkyrkoförsamlings kyrkoarkiv, Inflyttningslängder, SE/HLA/1010117/B 1/3 b (1879–1894), bildid: A0013344_00032, 55. https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0013344_00032 (haettu 1.4.2023).
- Registertidning för varumärken nro 4444, 1.1.1911.
- Virkatodistus, Oskar Ferninand Hagberg. Vaasan suomalaisen seurakunnan virasto.

KIRJALLISUUS

- Assael, Brenda 2005: *Circus and Victorian Society*. Charlottesville: University of Virginia Press.
- Caveney, Mike 2018: From Black Magic to Modern Magic. *The Magic Book*. Köln: Taschen. 128–189.
- Hedenborg, Susanna & Pfister, Gertrud 2012: Écuyères and "doing gender". Presenting Femininity in a Male Domain – Female Circus Riders 1800–1920. *Scandinavian Sport Studies Forum* 3, 25–47
- Herrmann, Adelaide 2012: *Queen of Magic. Memoirs. Published Writings and Collected Ephemera*. Toim. Margaret B. Steele. Putney: Bramble Books.
- Hirn, Sven 1977: *Ateljeesta luontoon. Valokuvaus ja valokuvaajat Suomessa 1871–1900*. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museon säätiö.
- Hirn, Sven 2002: Suomi sirkusten välimaastossa. Teoksessa *Yhtä sirkusta. Muistoja sirkuksesta!* Turku: Turun maakuntamuseo. 9–12.
- Hirn, Sven 1982: *Sirkus kiertää Suomea 1800–1914*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jungmarker, Gunnar 1979: *Gycklare. Max Alexander, Brazil Jack och showfamiljen Rhodin*. Tukholma: Atlantis.
- Kaartinen, Marjo 2020: *Spiritistinen istunto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kokkinen, Nina 2019: *Totuuden etsijät. Esoteerinen henkisyys Akseli Gallen-Kallelan, Pekka Halosen ja Hugo Simbergin taiteessa*. Tampere: Vastapaino.
- Kokkinen, Nina & Mahlamäki, Tiina 2020: Näkökulmia esoteerisuuteen ja okkultismiin. Teoksessa Tiina Mahlamäki & Nina Kokkinen (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Tampere: Vastapaino. 11–29.
- Korhonen, Anu 2002: Huveja ennen sirkusta? Esittävä viihde uuden ajan alussa. Teoksessa *Yhtä sirkusta. Muistoja sirkuksesta!* Turku: Turun maakuntamuseo. 27–29.

- Korhonen, Anu 2004: Kummajaisten katsomisesta. Kysymyksiä epätavallisesta ihmisestä nauttiville. Teoksessa Meri Eerola & Hanna-Leena Helavuori (toim.) *Suurenmoinen sirkus: tekstejä sirkuksesta*. Helsinki: Teatterimuseo. 13–19.
- Lamb, Geoffrey 1976: *Victorian Magic*. Lontoo: Routledge.
- Lehman, Amy 2009: *Victorian Women and the Theatre of Trance. Mediums, Spiritualists and Mesmerists in Performance*. North Carolina: McFarland Publishing.
- Lehtonen, Eeva-Liisa 1994: *Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi. Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Milbourne, Christopher 1975: *Mediums, Mystics & the Occult*. New York: Thomas Y. Crowell.
- Nevala, Heikki 2011: *Silmänkääntäjiä, konstiniekkvoja ja loihtutaiteilijoita. Taikurien vaiheita Suomessa 1800-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nevala, Heikki 2013: Spiritualisteja, meedioita ja ajatustenlukijoita Suomessa 1800–1900-lukujen taitteessa. *Skeptikko* 1/2013. <https://www.skepsis.fi/lehti/2013/2013-2-skeptikko.pdf>
- Nilsson, Christer 2007: *Sveriges trollkarlar*. Nyköping: Svensk magisk cirkeln.
- Owen, Alex 1989: *The Darkened Room. Women, Power and Spiritualism in Late Victorian England*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Poignant, Roslyn 2004: *Professional Savages. Captive Lives and Western Spectacle*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Roberts, Mary Louise 2010: Rethinking Female Celebrity: The Eccentric Star of Nineteenth-Century Teoksessa France Edward Berenson & Eva Giloi (toim.) *Constructing Charisma: Celebrity, Fame, and Power in Nineteenth-Century Europe*. New York: Berghahn Books. 103–116.
- Räsänen, Pauliina 2018: *Esiintyvä naistähteys 1870–1890 lukujen Suomessa. Taikataiteilijatar Pauline Schmidt, nuorallatanssija Elvira Madigan ja primadonna Oceana Renz*. Pro gradu -tutkielma Turku: Turun yliopisto. http://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/145487/Pauliina_Rasanen_progradu.pdf?sequence=. Viitattu 1.4.2023.
- Scott, Joan Wallach 2011: *Fantasy of Feminist Theory*. Durham: Duke University Press.
- Said, Edward 2011 [1978]: Orientalismi. Suomentanut Kati Pitkänen. Helsinki: Gaudeamus.
- Salmi, Hannu 2002: *Vuosisadan lapset, 1800-luvun kulttuurihistoria*. Turku: Turun yliopisto.
- Schreck, Hanna-Reetta 2021: *Säkenöivät ja oikukkaat. Suomen kultakauden naisia*. Helsinki: Like.
- Sirén, Martti 2009: Taikataiteilija Pauline Wilhelmine Schmidt. *Jokeri – Taikuutta Taikureille* 1/2009.
- Sirén, Ulla 2002: Pauline Rasmussen f. Schmidt (1865–1944). Vad jag minns, läs och hört. Julkaisematon sukututkimus.
- Staszak, Jean-François 2008: Other/otherness. *International Encyclopedia of Human Geography*. Amsterdam: Elsevier. <https://www.unige.ch/sciences-societe/geo/files/3214/4464/7634/OtherOtherness.pdf>.
- Suutela, Hanna 2005: *Impyät. Näyttelijättäret Suomalaisen Teatterin palveluksessa*. Helsinki: Like.
- Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo 1998: *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historiaa*. Helsinki: Edita.